

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDARBEJDET AF

HARALD WEITEMEYER

II. BIND

FREDERIKSBORG AMT
KØBENHAVNS AMT
HOLBÆK AMT

KØBENHAVN 1920

G. E. C. GADS FORLAG

(OSCAR GAD OG FREDERIK GAD)

	Pag.		Pag.
Svoverslev (Kornerup-Svoverslev Kommune).....	338	Tostrup [Taastrup] Nykirke (Høje-Tostrup Komm.) :	314
Syv (Gadstrup-Syv Komm.)	381	Tune (egen Komm.)	373
Sæby (Sæby-Gershøj Komm.)	364	Vallensbæk (egen Komm.)	311
Særløse (Kirke-Valsø-Særløse Komm.)..	353	Vindinge (Reerslev-Vindinge Komm.)..	371
Søllerød (egen Komm.).....	297	Vor Frue (egen Komm.)	327
Taarnbym (egen Komm.).....	258	Værløse (egen Komm.)	324
Torbæk [Taarbæk] (Lyngby-Torbæk Komm.)	293	Ølsemagle (egen Komm.).....	391
Torslunde (Torslunde-Ishøj Komm.) ...	312	Ørsted (Ørsted-Daastrup Komm.).....	383

HOLBÆK AMT ..... 393—585

Købstæder: Holbæk p. 398. — Kalundborg p. 415. — Nykøbing p. 433.

Herreder: Ars p. 514. — Løve p. 488. — Merløse p. 440. — Ods p. 547.
Samsø p. 572. — Skippinge p. 529. — Tuse p. 468.

Sogne (og Landkommuner):

Aagerup (Tølløse-Aagerup Komm.)....	454	Jyderup (egen Komm.).....	480
Aarby (egen Komm.).....	520	Jørløse [Jordløse] (egen Komm.).....	543
Agnløse (Agnløse-Viskinge Komm.).....	541	Kirke-Eskilstrup (Soderup-Kirke-Eskilstrup Komm.).....	456
Asmindrup (Asmindrup-Grandløse Km.)	449	Kirke-Helsing (Kirke-Helsing-Drøsselbjærg Komm.).....	510
Asmindrup (Vig-Asmindrup Komm.) ..	558	Koldby (egen Komm.)	579
Asnæs (egen Komm.)	562	Kundby (egen Komm.).....	476
Bakkendrup (Gørlev-Bakkendrup Km.)	509	Kvanløse (egen Komm.).....	445
Besser (egen Komm.)	583	Lille-Fuglede (Store-Fuglede-Lille-Fuglede Komm.)	528
Bjærgsted (Bregninge-Bjærgsted Komm.)	535	Mørkøv (egen Komm.).....	483
Bregninge (Bregninge-Bjærgsted Komm.)	533	Niløse (egen Komm.)	464
Buerup (egen Komm.).....	491	Nordby (egen Komm.).....	584
Butterup (Butterup-Tuse Komm.)	441	Nørre-Jernløse (egen Komm.)	443
Drøsselbjærg (Kirke-Helsing-Drøsselbjærg Komm.)	512	Odden (egen Komm.).....	550
Egebjærg (egen Komm.).....	558	Onsbjærg (egen Komm.).....	581
Faarevejle (egen Komm.)	564	Raklev (egen Komm.).....	516
Finderup (egen Komm.)	505	Reerslev (egen Komm.).....	495
Frydendal (Skamstrup-Frydendal Km.)	486	Ruds-Vedby (egen Komm.).....	496
Føllenslev [Føllenslev] (Føllenslev-Særslev Komm.)	530	Rørby (egen Komm.).....	523
Geeslev [Gierslev] (egen Komm.).....	503	Rørvig (egen Komm.)	548
Gislinge (egen Komm.).....	474	Røsnæs (egen Komm.)	515
Grandløse (Asmindrup-Grandløse Kom.)	450	Sejerø (egen Komm.)	545
Grævinge (egen Komm.).....	560	Skamstrup (Skamstrup-Frydendal Kommune).....	484
Gørlev (Gørlev-Bakkendrup Komm.) ..	507	Skellebjærg (Tersløse-Skellebjærg Km.)	499
Hagedsted (egen Komm.)	472	Soderup (Soderup-Kirke-Eskilstrup Km.)	455
Hallenslev (Sæby-Hallenslev Komm.)..	494	Solbjærg (Ørslev-Solbjærg Komm.) ...	501
Havrebjærg (egen Komm.)	502	Stenlille (egen Komm.).....	467
Hjembæk (Hjembæk-Svinninge Komm.)	478	Stigs-Bjærgby (egen Komm.)	482
Holmstrup (egen Komm.).....	537	Store-Fuglede (Store-Fuglede-Lille-Fuglede Komm.)	527
Højby (egen Komm.)	552		
Hørby (egen Komm.)	470		
Hørv (Vallekilde-Hørv Komm.).....	571		

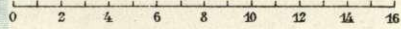

	Pag.		Pag.
Svallerup (egen Komm.).....	526	Tølløse (Tølløse-Aagerup Komm.)	451
Svinninge (Hjembæk-Svinninge Komm.)	479	Tømmerup (egen Komm.).....	519
Sæby (Sæby-Hallenslev Komm.).....	489	Udby Sogn i Ars Herred (egen Kom-	
Særslev (Føllenslev-Særslev Komm.) ..	532	mune).....	524
Sønder-Jernløse (Sønder-Jernløse-Søstrup		Udby Sogn i Tuse Herred (egen Km.)	469
Komm.)	446	Ugerløse (egen Komm.)	459
Søndersted (Undløse-Søndersted Km.)	463	Undløse (Undløse-Søndersted Komm.)	460
Søstrup (Sønder-Jernløse-Søstrup Km.)	448	Vallekilde (Vallekilde-Hørv Komm.)...	569
Tersløse (Tersløse-Skellebjerg Komm.)	465	Vig (Vig-Asmindrup Komm.).....	556
Tostrup (egen Komm.)	457	Viskinge (Agnso-Viskinge Komm.)....	538
Tranebjerg (egen Komm.)	575	Vørslev (egen Komm.).....	542
Tuse (Butterup-Tuse Komm.)	475	Ørslev (Ørslev-Solbjerg Komm.)	500
Forkortelser			586

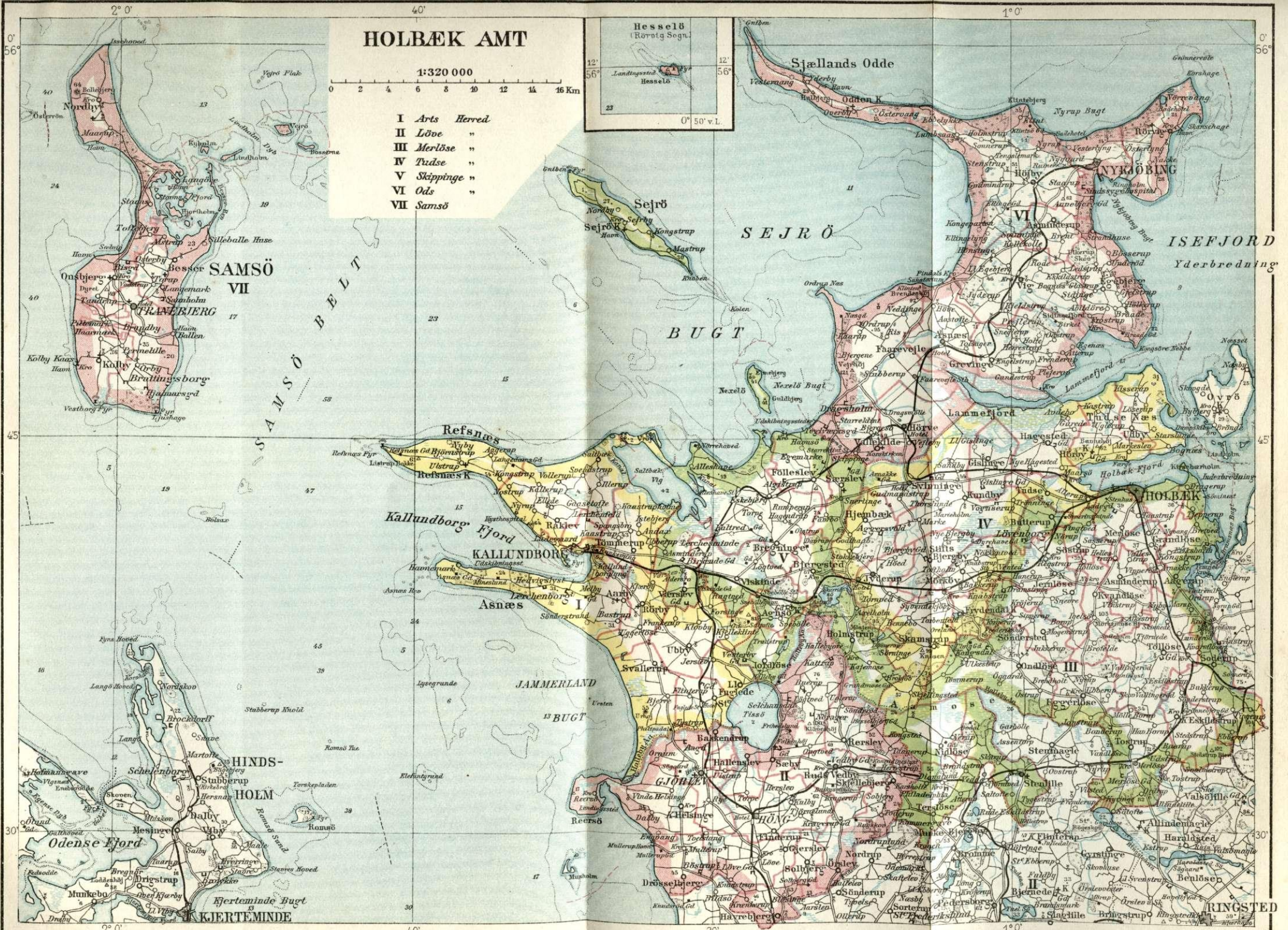

HOLBÆK AMT

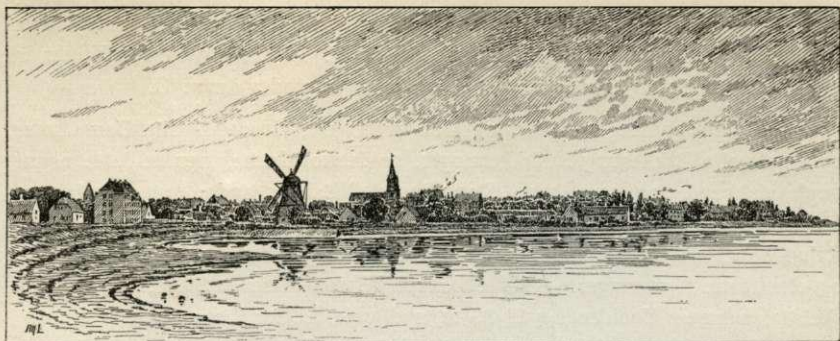
1:320 000

- I Arts Herred
- II Løbe "
- III Merløse "
- IV Tude "
- V Skippinge "
- VI Ods "
- VII Samsø

HOLBÆK AMT

Grænser, Omraade, Størrelse. Amtet bestaar af den nordvestlige Del af Sjælland, Øen Samsø med Kyholm og flere ubeboede Holme, Øerne Sejerø, Nekselø og Hesselø i Kattegat samt nogle ubeboede Holme i Store-Bælt og Isefjord. Det grænser mod Ø. til Kbhvns. Amt, mod hvilket Elverdams Aa danner Grænsen paa c. 8 km, og mod S. til Sorø Amt, mod hvilket Aamose- og Tude Aa paa et Stykke danner Grænsen, og er i øvrigt omgivet af Store-Bælt, Kattegat og Isefjord med dens Indskæringer Lammefjord, hvis indre Del nu er udtørret, Holbæk Fjord og Bramsnæs Vig. Kysterne er stærkt indskaarne og danner flere fremspringende Odder: mod V. Asnæs og Røsnæs, der indeslutter Kalundborg Fjord, og mod N. Odsherred mellem Sejerø Bugt og Isefjord; den sidste Halvø udsender atter to mindre Halvøer, nemlig Sjællands Odde mod V. og Rørvig Odde, der skiller Nyrup Bugt fra Isefjord og mod NØ. ender i Korshage. Endelig udgaar mod Ø. Halvøen Tusenæs mellem Lammefjord og Holbæk Fjord. Størrelsen er 1736,7 km², det største af Sjællands Amter; af det saml. Areal udgør Købstæderne 26,4 km². Vandarealerne, som er medregnede, udgør 32,6 km².

Geologiske Forhold. I den østl. Del af Odsherred, mellem Nyrup Bugt og Lammefjord, hviler Istidsjordlagene direkte paa det Nyere Kridt; i den vestl. Del og S. for Lammefjord, mod V. omtr. til en Linie Høve-Tissø-Mullerup Havn, er deres Underlag paleocæne Lerarter, medens det V. for denne Linie er det eocæne Plastiske Ler, som hist og her kommer til Syne i Klinterne paa Sydkysten af Røsnæs, vist dog kun som løse Flager i Istidsdannelserne. Overfladens Istidsdannelser er vel overvejende Moræneler, men betydelige Omraader med Sand og Grus strækker sig i en Bue omkr. Nykøbing Bugt, fortsættende sig i en anden Bue omkr. Sidinge Fjord og i en tredje Bue omkr. Lammefjord forbi Vejrhøj til Hørv. Omkr. Føllenslev møder man atter Omraader med Sand og Grus, der strækker sig over Kaldred og Bjærgsted Bakker til Agnsø Kirke og videre Ø. paa over Skarrid Sø til Mørkøv-Eggen og omkr. Aamose; ogsaa paa Røsnæs findes en Del Grus og Sand. Meget af Gruset og Sandet er afsat ved Randen af den bortsmeltende Indlandsis og danner udprægede Randmoræner, navnlig i Odsherred, paa Røsnæs og ved Bjærgsted. Navnlig omkring Halleby Aa, Bregninge Aa og Kobbøl Aa og omkr. Fuglebæk i Odsherred findes betydelige Tørvemoser. Omraader med Saltvandalluvium slutter sig til Odsherreds Kyster

ved Kattegat og findes i de inddæmmede Fjorde Sidinge Fjord, Lammefjord og Saltbæk Vig. Flyvesand forekommer navnlig V. for Rørvig og ved Kysten af Sejerø Bugt S. for Sjællands Odde. Om Samsø se under denne Ø.

Overfladen er meget ujævn og den mest afvekslende af alle Øens Amter, gennemfuret af Bakkestrøg i alle Retninger, nogle skovklædte, men de fleste nøgne, nogle dukkende op som korte Strækninger af Banker, andre dannende længere Højderygge, navnlig i Midten af Amtet mellem Midtsjællands Højdeparti og Kalundborg, hvor Øens nordvestl. Vandskelslinie løber med Højder paa 60 til 90 m og ofte bratte Skraaninger. Saltofte Bakker N. for Tissø er 80 m; N. for Vandskelslinien hæver Knolden sig til 89 m, sydligere, Ø. for Tissø, ligger Kløveshøj, 99 m. Egnen langs Kattegat er derimod lavere, og S. for Lammefjord er der flere Steder helt lavt med Moser og Engdrag. Paa Tusenæs og i Odsherred er der atter bakket, og ved Indgangen til den sidste hæver Amtets højeste Punkt sig, Vejrhøj, 121 m. Amtet er ikke videre godt forsynet med Skov og staar i denne Henseende langt tilbage for Frederiksborg Amt. Det har en Del Søer, hvoraf Tissø og Skarrid Sø er de største, henholdsvis 1330 og 206 ha; Klintesø (i sin Tid c. 255 ha) i Odsherred er nu udtørret. En Del Vandløb søger ud dels S. for, dels N. for Vandskellet; til de første hører Sjællands næststørste Vandløb, Aamose- el. Halleby Aa, c. 62 km, der løber gennem Tissø ud i Store-Bælt, og Tude Aa, der løber mod SØ. ind i Sorø Amt, til de sidste Tuse Aa, der søger ud i Holbæk Fjord.

Som Helhed betragtet kan Jorderne ikke siges at være meget frugtbare, idet det efter Hartkornsansættelsen staar som det lavest ansatte af Øernes Amter næst Bornholms og Frederiksborg Amter; ved Ansættelsen gik der c. 11 $\frac{1}{4}$ Td. Ld. paa 1 Td. Hrtk., svarende omtr. til Takst 11,0.

Arealets Udnyttelse. Det besaaede Areal udgjorde $\frac{15}{7}$ 1912 84,016 ha (deraf Hvede 4856, Rug 10,407, Byg 21,138, Havre 16,088, Blands. til Modenhed 10,742, Kartofler 2267, Foderroer 13,145, Sukkerroer 2160, Frøavlsareal 2675), Brakarealerne udgjorde 13,249 ha, Grønfoder- og Græsningsar. 46,630 (heraf til Grønfoder 890, Kløver- og Græsmark til Høslæt 13,924, Kløver- og Græsmark til Afgræsning 15,753, vedvarende Græs 3032, Lucerne 1367, Eng 8436, Kærjorder og Fællede 3227), Haver, Hegn o. l. 2758, Tørvemoser 2813, Skove og Plantager 10,913, Veje, Byggegr. m. v. 5601, Heder, Flyvesands- og andre ubenyttede Arealer 2934. M. H. t. Korndyrkning bemærkes, at Bygarealet er forholdsvis stort. Sukkerroedyrkingen er meget udbredt. De Arealer, der henligger som Eng, Kærjorder og Fællede, er meget betydelige. Kærjorder og Fællede indtager endog et langt større Areal end i noget andet Amt paa Øerne. Det samme gælder Strækninger af Flyvesand, Stenmarker og andre udyrkede Strækninger, hvoraf dette Amt har langt mere end noget andet af Øernes Amter.

Det hele Ager og Engs Hartkorn, sammenlagt med det halverede Skovskyldsh. (319 Td) udgjorde $\frac{1}{7}$ 1905 25,095 Td., deraf var Købstædernes Jord ansat til 311, Landdistrikternes til 24,784 Td. Hartkornet i Landdistrikterne fordelte sig saaledes, at der fandtes 132 større Landbrug paa over 12 Td. H. med i alt 4923 Td. H., 4284 Bøndergaarde (1-12 Td. H.) med 16,979, 10,671 Huse med 2641, samt

forsk. ubebygg. Jordlodder med i alt 241 Td. H. Endvidere fandtes 2509 jordløse Huse i Amtet. I Finansaarene 1901-18 oprettedes i Amtet 927 Statshusmandsbrug. Statskassens Udlaan til disse udgør 5,286,000 Kr.

Ved Vurderingen til Ejendomsskyld 1916 udgjorde den saml. Vurderingssum 295,7 Mill. Kr., heraf i Købstæderne 33,4, i Landdistrikterne 262,3 Mill. Kr. Den samlede Jordværdi udgjorde 1916 158,8 Mill. Kr., heraf i Købstæderne 11,7 og i Landdistrikterne 147,1 Mill. Kr.

Husdyrhold. Der fandtes $\frac{15}{7}$ 1919 31,846 Heste (1914: 32,498), 114,672 Stk. Hornkvæg (131,949), deraf 62,405 Køer (78,275), 3722 Geder (3380), 11,311 Faar (9620) og 58,576 Svin (197,634). Antallet af Kreaturer er forholdsvis stort i dette Amt, og det staar bl. Landets første m. H. t. Hornkvæg og højest m. H. t. Antallet af Svin i Forhold til Amtets Udstrækning. Gedeholdet er ogsaa temmelig udbredt. Fjerkræavlens er ligeledes ret betydelig. Der fandtes 1919 c. 348,000 Høns (1914: 541,000) og 415,000 Kyllinger (521,000). Desuden var der 1914 c. 4000 Kalkuner, 72,000 Ænder og 8000 Gæs. Af Kaniner fandtes 1400, af Bi-stader 5500.

Befolkning. Amtet havde $\frac{1}{2}$ 1916 115,071 Indb. (1769: 41,260, 1801: 48,171, 1850: 77,173, 1901: 98,325), deraf havde Købstæderne 16,076 el. 14,0% (1801: 3269 el. 6,8%, 1850: 6410 el. 8,3%, 1901: 10,896 el. 11,0%) og Landdistrikterne 98,995. Bybefolkningen er mindre end i noget andet af Landets Amter, men i Landdistrikterne er Folketætheden betydelig, c. 58 Indb. pr. km² (1916), hvilket kun overgaas af Kbhvns., Odense og Svenborg Amter. Efter Erhverv fordelte Befolkningen 1911 sig i flg. Grupper: 3662 levede af immateriel Virksomhed, 54,340 af Landbrug, 587 af Gartneri, 1007 af Skovbrug, 1544 af Fiskeri, 21,280 af Haandv. og Industri, 7543 af Handel og Pengeomsætn., 3990 af Transportvirksomhed, 5968 var Tyende o. l., 3594 levede af deres Midler, 2965 væsentligst af offtl. Understøttelse, 1374 var uden opgivet Erhverv.

Finanser. Amtskommunens finansielle Forhold 19^{12/14}: Udskrivningen paa Amsraadskredsens Hrtk. udgjorde 297,252, Ejendomsskylden 200,959, Bidr. fra Købstæderne 1545, Indtægt af Aktiver 15,525 Kr.; af Udgiftsposterne var de væsentligste: Rets- og Politivæs. 65,487, Medicinalvæs. 152,060, Vejvæs. 146,287, Fattigvæs. (herunder Tilskud til Amtsfattiggassen) 19,585, Bidr. til Amtsskolefonden 39,404, Udskrivningsbeløbet var 12 Kr. pr. Td. H. Amtsrepartitionsfonden ejede $\frac{31}{3}$ 1914 1,958,676 Kr., heraf 1,251,150 i faste Ejendomme og skyldte 1,227,218 Kr. M. H. t. Købstædernes finansielle Forhold henvises til Afsnittene om hver enkelt By. For Sognekommunerne anføres flg.: Af de paalignede Skatter udgjorde Hartkornsskatten 19^{12/14} 446,502, Ejendomsskylden 301,489, Grundsk. 396, Opholdskommunesk. 639,169, Erhvervskommunesk. 19,655 og Aktieselskabssk. 3981 Kr. Af Indtægterne nævnes: Indtægt af Aktiver 73,736, Afgifter efter Næringsloven 12,449, Afgift af Omsætningen med stærke Drikke 43,492, Forlystelsesafgift 2926 Kr., Naturalarbejde uden for Paaligningen var ansat til en Værdi af 51,808 Kr. Sognekommunernes væsentligste Udgifter var: Fattigvæs. 320,455, Skolevæs. 399,781, Alderdomsunderst. 255,368, Vejvæs. 197,634 Kr. Sognekommunerne ejede $\frac{31}{3}$ 1914 4,670,961 Kr., heraf 3,153,659 i faste Ejendomme og skyldte 2,011,650 Kr. Under Sogneraadens Bestyrelse stod Legater til et Beløb af 71,269 Kr.

Inddeling. Amtet bestaar af **Købstæderne** *Holbæk, Kalundborg og Nykøbing*, og **Herrederne** *Merløse, Tuse, Løve, Ars, Skippinge og Ods*, samt Øen *Samsø*.

Amtets samtl. Landkommuner danner een Amtsraadsreds. Amtsraadet har 11 valgte Medlemmer. Amtet har 63 Sognekommuner (inkl. Kalundb. Landdistr.).

Amtet udgør en Del af 2. Landstingskreds og har 4 Folketingsvalgkredse.

I gejstl. Hens. hører Amtet — med Undt. af *Samsø*, der sammen med Øen *Tunø* af Aarhus Amt danner et eget Provsti (*Samsø og Tunø Provsti*) under Aarhus Stift — under Sjællands Stift og indbefatter 3 Provstier: 1) *Merløse og Tuse Hrdrs. Provsti*, der omfatter samtl. Sogne i disse Hrdr. undt. *Tersløse, Niløse og Stenille* samt *Holmstrup S. af Skippinge Hrd. og Holbæk Købstad*, 2) *Ars-Løve Hrdrs. Provsti*, der indbefatter samtl. Sogne i disse Hrdr., samt *Tersløse, Niløse og Stenille S. af Merløse Hrd. og Kalundborg Kbst.*, 3) *Ods og Skippinge Hrdrs. Provsti*, der omfatter samtl. Sogne i disse Hrdr. undt. *Holmstrup* samt *Nykøbing Kbst.*

Amtet omfatter flg. Politikredse: 1) (Politikreds Nr. 9), *Holbæk Købstad, Merløse-Tuse Hrdr.*, samt *Nykøbing Kbst. og Dragsholm Birk (Holbæk)*, hvortil ogsaa *Orø af Frdbg. Amt* hører, og 2) (Nr. 10), *Kalundborg Kbst, Ars-Skippinge Hrdr. og Samsø Birk (Kalundborg)*, hvortil ogsaa hører *Tunø af Aarhus Amt. Løve Hrd.* hører til Politikr. Nr. 11, *Slagelse Kbst. m. m. og Stenille, Niløse og Tersløse S.* hører til Politikr. Nr. 13 *Ringsted Kbst. m. m.*

I jurisdiktionel Hens. deles Amtet i flg. Underretskredse, 1) (Retskr. Nr. 11), *Nykøbing Kbst. og Dragsholm Birk (Nykøbing)*, 2) (Nr. 12) *Holbæk Kbst. med Merløse-Tuse Hrdr. (Holbæk)*, hvortil *Orø af Frdbg. A.* ogsaa hører, 3) (Nr. 13) *Kalundborg Kbst. med Ars-Skippinge Hrdr.*, samt *Samsø Birk (Hovedtingsted i Kalundborg og Bitingsted — for Samsø Birk, hvortil ogsaa Tunø af Aarhus Amt hører — i Tranebjærg)*, og 4) (Nr. 14) *Løve Hrd. (Høng)*. De 3 Sogne *Stenille, Niløse og Tersløse* hører under Retskr. Nr. 19 *Sorø Kbst. m. m.*

Med Øen *Orø af Frdbg. A.* danner Amtet *Vestsjællandske Nævningekreds.*

Amtet udgør *Holbæk Amtslægekreds*, der deles i 4 Lægekredse: 1) *Holbæk*, 2) *Kalundborg*, 3) *Odsherreds* og 4) *Samsø Lægekreds*. Amtslægen bor i *Holbæk*. Amtet hører til 2. Udskrivningskreds (med Undt. af *Samsø*, der hører til 4. Udskr.kr.). Amtet deles i 3 Skattekrede: 1) *Holbæk*, 2) *Kalundborg* og 3) *Nykøbing*, samt 7 Skyldkredse: 1) *Samsø*, 2) *Kalundborg*, 3) *Løve Hrds.*, 4) *Nykøbing*, 5) *Skippinge Hrds.*, 6) *Tuse Hrds.* og 7) *Holbæk*.

M. H. t. *Oppebørselen af Skatter* danner Amtet eet Amtstuedistrikt.

Af Amtets *Skove* er en Del *Statsskove* som danner eet *Skovdistrikt*, *Ods-herreds (1759 ha)*.

Holbæk Amt bestod fra 1660 af 4 Amter, nemlig *Kalundborg Amt*, der omfattede *Ars og Skippinge Hrdr.* samt *Samsø, Sæbygaards Amt*, som bestod af *Løve Hrd., Dragsholms Amt*, der omfattede *Ods Hrd. med Sejerø*, og *Holbæk Amt*, der omfattede *Merløse og Tuse Hrdr.* De 3 første Amter styredes dog under eet fra 1671, og dermed forenedes *Holbæk Amt 1707*; ved Res. af $\frac{4}{9}$ 1793 opr. det nuv. *Holbæk Amt*; de 3 *Købstæder* henlagdes dog først ved Res. af $\frac{9}{11}$ 1800 under Amtmandens Styrelse. —

Beboerne af Ods Hrd., Samsø og Røsnæs kaldes *Odsinger, Samsinger og Røssinger*. Spøgefuldt benævnes Kalundborgegnens Befolkning *Kalundborgfyder*, og Sagnet vil vide, at de er indvandrede fra Molboernes Land.

Litt.: J. H. Larsen, Holbeks Amt topogr. beskr., I. Bd. og II. Bds. 1 Hæfte, Kbh. 1832-42. — J. H. Th. Hasle, H. Amt, Kbh. 1844. — C. St. A. Bille, H. Amt, i M. Galschiøt, Danm. i Skildringer og Billeder, II, Kbh. 1893. — Beskr. til geol. Kort over Danm., Kortbl. Sejro, Nykøb., Kalundb. og Holbæk, ved K. Rørdam og V. Milthers, Kbh. 1900. — Povl Hansen, Strejftog gennem H. Amt, Holbæk 1906. — H. V. Clausen, Fra H. Amt, topogr.-hist. Skildring, Kbh. 1918.

De vigtigste Fortidsminder. Saa langt tilbage i Oldtiden som den ældste, spredte Bebyggelse af Danm. rækker, naar Oldsagfund fra Holbæk A. Ved Mullerup (Løve Hrd.) fremdroges Aar 1900 det første fyldige Vidnesbyrd om, at Mennesker stedvis havde fæstet Bo i Landet længe før de store Skaldyngers Tid, den Kulturperiode, der forhen i Hovedsagen ansaas at være den ældste. Under Stenalderen bredte Bebyggelsen sig videre, i ældre Stenalder begunstiget af den lange Kystlinje med Bugter og Fjorde, senere af Jordbunds- og Terræforhold i Amtets Indre. Den yngre Stenalders monumentale Gravbygninger forekommer i stort Antal, til Dels saml. i Strøg; flere Steder kendes Jættestuer, deribl. nogle af de største og bedst bevarede i Landet (ved Udby i Ars Hrd. og Stenstrup i Ods Hrd.). Bronzealders Gravhøje, for en stor Del nu dog ødelagte, strækker sig i Mængde hen over Højdedragene paa Bakkerne. I Forb. med samtidige Oldsagfund viser de, at der har været en stor og velstaaende Befolkning. En Side af dennes religiøse Forestillinger belyser det mærkelige Solbillede fra Trundholm ved Nykøbing. Fra Jernalderen foreligger vel flere betydelige Fund, men som Helhed er den i Amtet som andetsteds i Nordsjæll. ret sparsomt repræsenteret.

I historisk Tid synes Bebyggelsen at være gaaet fra Kysten ind i Landet, og Landsbyerne med de ældste Navneformer (-inge) har især deres Plads paa det lettere Morænegrus. Amtet besidder i Tveje-Merløse en af Landets ejendommeligste Landsbykirker, og for Købstædernes Vedk. gælder det samme om Kalundborg Kirke. Ogsaa andre Kirker som N.-Jernløse og Udby er værdifulde romanske Monumenter. Holmstrup Kirke indtager en fremtrædende Plads bl. vore faa gotiske Landsbykirker, og for deres Kalkmalerier forligner flere som Højby, Hagested og Sæby at nævnes. Paa adelige Gaarde er Amtet rigt. Fra Middelald. er dog kun faa Rester bevarede, som Dele af Dragsholm og muligvis af Vedbygd., men en Række Ruiner i Ods Hrd. (Borrenakke, Næseholm og Drøsselholm i Højby S., Gelstrup og Asnæs) og paa Samsø (Vesborg og Hjortholm) vidner om den tidl. Fylde. Derimod findes der bevaret mange ypperlige Renaissancegaarde som Kongsdal (Undløse S.), Løvenborg (Butterup S.) og Torbenfeld (Frydendal S.), samt gode Gaarde fra Barok- og Rokokotiden, som Sæbygd. (Sæby S.) og Lerchenborg (Aarby S.). De middelalderlige Slotte i Holbæk og Kalundborg er derimod helt forsvundne, og vel findes der i sidstnævnte By bevaret Købstadhus lige fra Gotik til Rokoko, men i øvrigt er Amtet fattigt paa Købstadsarkitektur. Et betydeligt Mindesmærke, som først er fremdraget i de seneste Aar, er Ringmuren om Kalundborg.